

Принцип гендерної рівності

Журавльова Г. С.

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
zhuravlyovaganna@ukr.net*

Ключові слова:

гендерна ідентичність, дискримінація, ЛГБТ, права людини, принцип рівності, трансгендер.

На основі наукової літератури, чинного законодавства України та зарубіжних країн розкриваються окремі аспекти гендерної ідентичності та рівності. Особлива увага приділяється питанням гендерної ідентичності, зокрема правовим і соціальним аспектам стосовно ЛГБТ-спільноти.

Principle of understanding gender equality

Zhuravlyova G. S.

*Zaporizhzhya National University,
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine
zhuravlyovaganna@ukr.net*

Key words:

gender identity, discrimination, human rights, principle equality, transgender, LGBT.

This article investigates the issue of gender identity on the basis of scientific literature and current Ukrainian and foreign legislation. The main deficiencies of the Ukrainian legislation are analyzed in the light of gender identity. Attention is paid to the legal and social aspects of LGBT-group rights. The issue of gender equality is now in Ukrainian society sharp debate, which at least is acute among academic legal circles. First of all, it should be noted that gender studies refer not only to equality between men and women, and the question of a person the same identity that can encompass not only distribution of roles in the family and sexual, and social identity of the individual.

Contemporary social science distinguishes the concept of gender (sex) and gender (gender). Traditionally, the first of which was used to describe those anatomical and physiological characteristics of people on which human beings are defined as men or women. Gender (biological characteristics) man considered the foundation and root cause psychological and social differences between men and women. As the research it became clear that from a biological point of view, between men and women far more similarities than differences. Many researchers even believe that the only clear and significant biological differences between women and men is their role in the provision of reproductive function.

The gender system itself reflects the asymmetrical cultural evaluation and expectations are addressed to people depending on their gender. From a certain point of time almost every society where socially defined gender characteristics are two types (labels), one biological sex offered social roles that are considered culturally secondary. It does not matter that this social role: they can be different in different societies, but that is attributed to women assessed as a secondary (one that goes beyond the male / male follows). Social norms change over time, but the gender asymmetry remains. Thus, we can say that the gender system – a system of socially constructed gender inequality.

Питання гендерної рівності викликає в українському суспільстві гостру дискусію, яка не менш гострою є серед юридичного академічного кола.

Слід зазначити, що гендерні студії стосуються не лише рівності між жінкою й чоловіком, а питання певної самоідентичності особи, яке може

охоплювати не лише розподіл ролей у сім'ї, а також сексуальну, соціальну ідентичність індивіда. Порушена у статті проблематика стосується також неоднозначності поняття гендерної рівності, оскільки тут також вживаються терміни «права квір» чи «права ЛГБТ-спільноти».

Як пише вітчизняний правознавець Д. Гудима, поняття «квір» (англ. “queer” – дивний, чудний, незвичний, ексцентричний) використовується для позначення як ЛГБТ (ця абревіатура використовується для «маркування» всіх сексуальних меншин – лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерів) і людей поза традиційними гендерними ідентичностями (інтерсексуалів), так і гетеросексуалів, які практикують БДСМ (бандаж, дисципліну, домінування, підпорядкування, садизм і мазохізм), а також статеві стосунки з декількома партнерами або виявляють іншу сексуальну поведінку, яка виділяє їх із гетеросексуального поля [1, с. 33]. Тому з'ясування цих особливостей самоідентичності особи та рівного ставлення до вказаної категорії осіб є актуальним і перспективним напрямом наукових досліджень в галузі юриспруденції.

Метою цієї статті є розкриття особливостей гендерної рівності з точки зору рівності між чоловіком і жінкою, динаміки визначення особи своєї ідентичності як за статевою, так і соціальною роллю.

Сучасна соціальна наука розрізняє поняття стать (sex) і гендер (gender). Традиційно перше з них використовувалося для позначення тих анатомо-фізіологічних особливостей людей, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки. Стать (біологічні особливості) людини вважалася фундаментом і першопричиною психологічних і соціальних відмінностей між жінками та чоловіками. З розвитком наукових досліджень стало зрозуміло, що з біологічної точки зору між чоловіками і жінками значно більше схожості, ніж відмінностей.

Багато дослідників навіть вважають, що єдине чітке і значуще біологічне розходження між жінками і чоловіками полягає в їх ролі у процесі забезпечення репродуктивної функції. Нині очевидно, що такі «типові» відмінності статей як високий зріст, вага, м'язи і фізична сила чоловіків дуже не постійні і набагато менше пов'язані зі статтю, ніж було прийнято думати. Наприклад, жінки з Північно-Західної Європи загалом вищі на зріст, ніж чоловіки з Південно-Східної Азії [2].

Щодо природи права ЛГБТ-спільноти існувала дискусія щодо їх природного чи штучного характеру. Доктрина природних прав людини говорить, що це певні можливості особи діяти відповідально на свій розсуд при додержанні публічного порядку. Натомість доктрина штуч-

ності прав людини наголошує на тому, що права людини є продуктом розвитку суспільства, вони закріплені у законодавстві і виражають властивість певних людей мислити абстрактними категоріями, реконструювати їх, формувати теорії та нормативні конструкції [3, с. 46], що має багато спільного із доктриною юридичного позитивізму, з його розумінням права як вираженням волі суверена.

Деякі науковці доводять, що проблема вирішення прав ЛГБТ-спільноти в рамках дискурсу природні-позитивні права є не вирішеною. Це пов'язується із проблемою ідентичності особи, оскільки вона є мінливою і може змінюватися навіть протягом життя конкретного індивіда [4, с. 56–58]. При цьому мінливість самоідентичності особи зумовлена рівнем толерантності в суспільстві, яка в еволюційному плані виявляється в терпимості, допустимості та дозволі. Терпимість означає приниження об'єкта толерування, страждання від чогось неприємного. Допустимість означає нехтування об'єктом толерування, де він здебільшого просто ігнорується, оскільки не потребує якоїсь уваги. Дозвіл означає, що в дискурсі про толерування присутня влада, а об'єкт толерування потребує від суспільства і держави дозволу на своє існування [4, с. 59].

При порівнюванні прав ЛГБТ-спільноти з точки зору рівності виникає необхідність порівнювати її з іншою групою. Однак цей процес є неоднозначним на думку Р. Окматі, оскільки порівнювання одностатевих пар із гетеросексуальними «може надати парадоксальний ефект у вигляді зменшення, а не збільшення наших шансів на справедливість, оскільки наша асиміляція до рівня гетеросексуальної моделі може стерти ті особливості, які роблять наші відносини відмінними від гетеросексуальних - особливо тих, які стосуються відсутності гендерних механізмів підпорядкування» [5, с. 180]. Тому при вирішенні цієї дилеми слід виходити також із загальних засад справедливості, тобто рівного ставлення, яке є одним із елементів заборони дискримінації.

Оскільки права ЛГБТ-спільноти впливають із акту самовизначення цієї категорії осіб, то вони мають право вимагати рівного ставлення до себе порівняно з іншими категоріями осіб. Засада однакового ставлення за гендерним принципом є фундаментальною основою людських стосунків, як і вимога щодо ставлення публічної влади до приватних осіб, які є носіями різної гендерної орієнтації (гомосексуальної, бісексуальної та гетеросексуальної).

Наприклад, розуміння сексуальності в США радикально змінилося за останні півтора століття. Воно спиралося на кілька різних форм експертизи: сексологію, психоаналітичну теорію, соціальний

конструктивізм, а потім зробило поворот до нейробиології, генетичних і соціобіологічних пояснень. Протягом останніх десятиліть XIX століття такі сексологи як Річард Крафт-Еббінг і Хевлок Елліс наполягали, що існує така річ як гомосексуал, і що він / вона такий / така від народження. Згідно із сексологічною теорією гомосексуальність була гендерною інверсією: гомосексуалами вважалися жінкоподібний чоловік і чоловікоподібна жінка [6, с. 5].

Наявність такої різноманітності соціальних характеристик жінок і чоловіків та принципова тотожність біологічних характеристик людей дозволяють зробити висновок про те, що біологічна стать не може бути поясненням відмінностей соціальних ролей, які існують в різних суспільствах. Поняття «стать» охоплює лише біологічні та фізіологічні характеристики, які визначають особу як чоловіка чи жінку [2].

На основі таких тверджень виникло поняття «гендер», що означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство вказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків. Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто володіти тими чи іншими анатомічними особливостями - це означає виконувати ті чи інші запропоновані нам гендерні ролі. Тобто, під гендером розуміють такі соціально змодельовані ролі та соціально прийняті моделі поведінки і очікування, які пов'язуються з уявленнями про статус жінок і чоловіків у суспільстві. Жінки і чоловіки розрізняються в біологічному відношенні, але всі культури інтерпретують і перетворюють ці внутрішньо притаманні їм біологічні відмінності в низку соціальних очікувань щодо того, які моделі поведінки і діяльності слід вважати для них належними і якими правами, ресурсами і повноваженнями вони повинні володіти [7].

Хоча ці очікування розрізняються в різних суспільствах, країнах, регіонах, можна простежити класичні вияви останніх. Наприклад, майже всі суспільства покладають головну відповідальність у догляді за дитиною на жінку, а відповідальність за несення військової служби та національну оборону – на чоловіка.

У сфері соціології та юриспруденції поняття «гендер» (від лат. "genus" – рід) розглядають в якості соціальної ролі чоловіка або жінки в певному суспільстві, яка не залежить від статі, а зумовлена соціальними, психологічними та іншими факторами [8, с. 13]. Гендер створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель жінок і чоловіків, визначаючи їх становище і роль у суспільстві та його інститутах (сім'ї, політичній

структурі, економіці, культурі та освіті). Гендерні системи розрізняються в різних суспільствах, проте в кожному суспільстві ці системи асиметричні таким чином, що чоловіки і все «чоловіче» (риси характеру, моделі поведінки, професії й інше) вважаються первинними, значущими і домінуючими, а жінки і все «жіноче» визначається як вторинне, незначне з соціальної точки зору і підпорядковане. Сутністю конструювання гендеру є полярність і протиставлення.

Гендерна система відображає асиметричні культурні оцінки і очікування, адресовані людям залежно від їхньої статі. З певного часу майже в кожному суспільстві, де соціально визначені характеристики мають два гендерних типи (ярлики), одній біологічній статі пропонуються соціальні ролі, які вважаються культурно вторинними. Немає значення, які це соціальні ролі: вони можуть бути різними в різних суспільствах, але те, що приписується жінкам, оцінюється як вторинне (таке, що виходить за рамки чоловічого / слідує за чоловічим).

Соціальні норми змінюються з часом, проте гендерна асиметрія залишається. Тому можна сказати, що гендерна система – це соціально сконструйована система нерівності за статтю. Невідповідність поведінки людини загальноприйнятим нормам та очікуванням спільноти є трансгендерністю [9, с. 6]. При цьому суспільство не відмежовує поняття «сексуальна орієнтація» від поняття «гендерна роль», роблячи їх взаємозалежними, що не правильно. Сучасна медична доктрина розділяє поняття гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації (зокрема, транссексуальності та гомосексуальності).

Навіть у «Тематичних доповідях», які публікуються Комісаром з прав людини Ради Європи, стереотипне уявлення про зв'язок гомосексуальності та транссексуальності описується як хибне. «Сексуальна орієнтація, в тому числі і гомосексуальність, та гендерна ідентичність не пов'язані між собою і жодного впливу одне на одного не мають» [10]. Така позиція також підтверджується «Стандартами допомоги при розладах гендерної ідентичності» Міжнародної професійної асоціації зі здоров'я трансгендерів (WPATH Standards Of Care, 6th Version, 2001) [11]. Отже, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність не пов'язані між собою.

В одній із сусідніх країн законодавство і практика його застосування схильні до інших моделей. Зокрема, Роскомнагляд – агентство, яке видає рекомендації для російських ЗМІ, забороняє: 1) говорити, що традиційна сім'я не відповідає всім вимогам сучасного суспільства і сучасного індивіда; 2) стверджувати прийнятність альтернативних сімейних відносин; 3) зображати

гетеросексуальні відносини в негативному світлі; 4) зображати гомосексуалів як позитивні рольові моделі. Це означає, що російська культура більше не може показувати щасливих квір або навіть нещасних гетеросексуалів, тобто контролювати квір-тіла недосить для того, щоб зупинити поширення квір-бажань. Також йдеться про необхідність навіть контролювати культурне уявне [12].

Найчастіше утисків на ґрунті гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації зазнають представники ЛГБТ-спільноти. Вони зазнають систематичної дискримінації та нерівності внаслідок негативних суспільних настроїв і слабого правового захисту. Хоча Україна була першою пострадянською державою, яка декриміналізувала одностатеві сексуальні стосунки ще в 1991 році, суспільна нетерпимість з того часу поступово зростала. В 1990 році Всесвітня організація охорони здоров'я виключила гомосексуальність із переліку психічних захворювань і визнала її на рівні з гетеросексуальністю та бісексуальністю – варіантом норми сексуальної орієнтації, опублікувавши 10-ий перегляд Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), який в Україні визнано єдиним міжнародним нормативним документом для формування системи обліку і звітності в охороні здоров'я з 1999 року [13].

Як свідчать дані соціопитувань, проведені у 2013 році Пю Рісерч Сентр стосовно сприйняття гомосексуальності, то індекс сприйняття / несприйняття гомосексуальності має такі значення в окремих країнах світу: Іспанія – 88/11%; Канада – 80/14%; Чехія – 80/16%; Австралія – 79/18%; Франція – 77/22%; Італія – 74/18%; Аргентина – 74/21%; Філіппіни – 73/26%; Мексика – 61/30%; США – 60/33%; Японія – 54/36%; Болівія – 43/49%; Польща – 42/46%; ПАР – 32/61%; КНР – 21/57%; Росія – 16/74%; Ізраїль – 40/47%; Туреччина – 9/78%; Кенія – 8/90%; Єгипет – 3/95%; Йорданія – 3/97%; Пакистан – 2/87%; Нігерія – 1/98% [14].

Російський орган конституційного контролю сформулював поняття пропаганди гомосексуалізму як «діяльності щодо цілеспрямованого і безконтрольного поширення інформації, здатної завдати шкоди здоров'ю, моральному та духовному

розвитку, в тому числі сформувати спотворені уявлення про соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних відносин» [15]. І це незважаючи навіть на декриміналізацію «мужелюства» як кримінального діяння в цій країні ще у 1993 році. За логікою речей, якщо таке діяння немає суспільної небезпеки, то нічого суспільного небезпечного не мало б бути і в «поширенні інформації, здатної сформувати спотворені уявлення про соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних відносин» тощо.

Російський Верховний суд пішов ще далі, вказавши буквально таке визначення пропаганди гомосексуалізму: «активне нав'язування інформації про нетрадиційні сексуальні відносини між людьми, спрямоване на формування спотвореного уявлення про соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних відносин» [16]. Врешті-решт ці юридичні конструкції базуються на положеннях статті 6.21 Кодексу про адміністративні правопорушення РФ. Натомість чинне законодавство України не допускає таких виявів дискримінації і розцінює їх як пряму дискримінацію, оскільки обмеження ЛГБТ-спільноти не переслідує правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, а способи її досягнення не можуть бути розцінені як належні та необхідні (стаття 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» [17]).

Тому ці питання ще потребують своєї ґрунтовної перевірки у світлі практики Європейського суду з прав людини та загальних тенденцій розвитку українського суспільства. За будь-яких умов права ЛГБТ-спільноти стосуються їх самоїдентичності, які виражають їхній внутрішній світ, динаміку їхнього розвитку як особистості в умовах змінюваного суспільства. Така самоідентифікація може бути також рефлексією як на внутрішній світ цього індивіда, так і на змінювані умови життя суспільства, коло його життєвих інтересів та соціальних зв'язків. Тому інтерпретація чи то заперечення прав ЛГБТ-спільноти, їх штучна стигматизація, зокрема через певні законодавчі обмеження чи дискримінаційні практики, порушують також із цілісністю особистості, що складають основу права на приватне життя особи.

Література

1. Гудима Д. Антропологічні сюжети у практиці Страсбурзького суду (на прикладі захисту прав «квірів») / Дмитро Гудима // *Право України*. 2011. № 7. С. 33–41.
2. Словник гендерних термінів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.owl.ru/gender/010.htm>.
3. Foucault M. *Archaeology of Knowledge* / M. Foucault. London and New-York : Routledge, 2004.
4. Кондаков А. Однополый брак в России: «Темное прошлое», серые будни и «Светлое» послезавтра / Александр Кондаков // *Гендерные исследования*. 2010. № 20. С. 51–71.
5. Auchmuty R. When Equality Is Not Equity: Homosexual Inclusion in Undue Influence of Law / R. Auchmuty // *Feminist Legal Studies*. Vol. 11. Iss. 2. 2003. P. 163–184.

6. Эссиг Л. «Сердца геев надо зарывать в землю»: размышления об охоте на гомосексуалов в России / Лори Эссиг // На перепутье: методология, теория и практика ЛГБТ и квир-исследований : [сборник статей] / Центр независимых социологических исследований; ред.-сост. А.А. Кондаков. СПб., 2014. С. 4–23.
7. Гендерные проблемы и развитие. Стимулирование развития через гендерное равенство в правах, доступности ресурсов и возможности выражать свои интересы [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/EngenderingDevelopmentRussian.pdf>.
8. Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А. Денисовой / Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». М. : Информация XXI век, 2002. 256 с.
9. Документування випадків дискримінації трансгендерних людей у сфері охорони здоров'я в Україні: процедура «зміни / корекції статевої належності» та доступ до медичної допомоги / Громадська організація «Інсайт» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/07/reaserch_transgender_2015_ukr.pdf.
10. Тематичні доповіді Комісара з прав людини Ради Європи від 29.07.2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/commdh_issuepaper20092_ru.pdf.
11. WPATH Standards Of Care, 6th Version, 2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.hindawi.com/journals/au/2012/581712/>.
12. Kremlin's Regulators Demand Media to Portray Gays as Deviants & Perverts // [Електронний ресурс]. Spectrum Human Rights. Режим доступу: <http://spectrumhr.org/?p=1821>.
13. Міжнародний класифікатор хвороб [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_класифікатор_хвороб.
14. The Global Divide on Homosexuality. Greater Acceptance in More Secular and Affluent Countries // [Електронний ресурс]. Pew Research Center. Режим доступу: <http://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>.
15. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 19 января 2010 года № 151-О-О.
16. Определение Верховного Суда Российской Федерации от 15 августа 2012 года № 1-АПГ12-11.
17. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-VI від 6 вересня 2012 року. [Електронний ресурс]. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

References

1. Hudyma D. (2011). Antropologichni sjuzheti u praktizi Strasburzkogo sudu (na prikladi zahistu prav "kviriv"). [Anthropological stories in the practice of the European Court (for example, protect the rights of "queer")], Law of Ukraine, № 7, P. 33–41.
2. Slovník genderních terminů [Dictionary of gender terms], available at: <http://www.owl.ru/gender/010.htm>.
3. Foucault M. (2004). Archaeology of Knowledge, London and New-York : Routledge.
4. Kondakov A. (2010). Odnopolij brak v Rossii: "Temnoe proshloe", serie budni, "Svetloe" poslezavtro. [Same-sex marriage in Russia: "The dark past", gray days and "light" day after tomorrow], Gender Studies, № 20, P. 51–71.
5. Auchmuty R. (2003). When Equality Is Not Equity: Homosexual Inclusion in Undue Influence of Law, Feminist Legal Studies, vol. 11., iss. 2, P. 163–184.
6. Essig L. (2014). "Serdza geev" nado zarivat v zemlyu": razmishlenie ob ohote na gomoseksualistov v Rossii. ["Gay heart should be buried in the ground": Reflections on the hunt for homosexuals in Russia. At the Crossroads: methodology, theory and practice of LGBT and Queer Studies], Centre for Independent Social Research, Saint Petersburg, P. 4–23.
7. (2002). Gendernie problem I razvitie. Stimulirovanie razvitiya cherez gendernoe ravenstvo v pravah, v dostupnostiresursoviivozmozhnosti virazhatsvoiinteresi [Gender and Development. Promoting development through gender equality in rights, access to resources and opportunities to express their interests], available at: <http://siteresources.worldbank.org/INTGENDER/Resources/EngenderingDevelopmentRussian.pdf>.
8. (2002). Slovar gendernih terminov [Glossary of Gender Terms], Regional Public Organization "East-West: Women's Innovation Project", Information XXI Century, 256 p.
9. (2015). Dokumentuvannja vipadkiv duskriminazii trans gendernih ludej u sferi ohoroni zdorovja v Ukraine [Documenting gender discrimination trans people in the health sector in Ukraine: the procedure "change / correction of sexuality" and access to health care], available at: http://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/07/reaserch_transgender_2015_ukr.pdf.
10. (2009). Thematic reports Commissioner for Human Rights of the Council of 29.07.2009.

11. (2001). WPATH Standards Of Care, 6th Version, available at: <http://www.hindawi.com/journals/au/2012/581712/>.
12. Kremlin's Regulators Demand Media to Portray Gays as Deviants & Perverts. Spectrum Human Rights, available at: <http://spectrumhr.org/?p=1821>.
13. Mizhnarodnij klasifikator hvorob [International Classification of Diseases], available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_класифікатор_хвороб.
14. (2013). The Global Divide on Homosexuality. Greater Acceptance in More Secular and Affluent Countries, available at: <http://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>.
15. (2010). Opredelenie Konstituzionnogo Suda Rosijskoj Federazii [Determination of the Constitutional Court], of January 19, № 151-O-O.
16. (2012). Opredelenie Konstituzionnogo Suda Rosijskoj Federazii [Determination of the Constitutional Court], of August 15, № 1-АПГ12-11.
17. (2012). Pro zasadi zapobigannya ta protidii diskriminazii v Ukraini : Zakon Ukraini [On Principles of Prevention and Combating Discrimination in Ukraine: the Law of Ukraine. Official Web Portal Verkhovna Rada of Ukraine.] № 5207-VI of September 6, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.